

بررسی آثار شیشه‌ای اشکانی کاخ شائور

مسلم جعفری‌زاده*

دانشجوی دکتری باستان‌شناسی، دانشگاه تربیت مدرس

آرمان شیشه‌گر

استادیار پژوهشکده باستان‌شناسی، سازمان میراث فرهنگی و گردشگری

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۰۱/۲۵؛ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۰۳/۲۰

چکیده

کاخ شائور در سمت غربی محوطه باستانی شوش و در مجاورت رود شائور قرار دارد. کاوش‌های این محوطه از سال ۱۹۷۰ تا ۱۹۷۶ م توسط هیات فرانسوی به سرپرستی رمی بوشارلا و آدران لایروس با همکاری محمود کردوانی از ایران انجام گرفت. در این محوطه سه لایه باستانی مربوط به دوره اسلامی، اشکانی و هخامنشی شناسایی شد. در طی این کاوش‌ها ظروف شیشه‌ای از دوره‌های اشکانی تا اسلامی کشف گردید. آثار اشکانی شائور، به ظروف دارویی و آرایشی، شامل بطری و عطردان، پیاله (کاسه)، لیوان، و زیورآلات از قبیل مهره و حلقه (انگشتری) طبقه بندی شده است. اغلب این آثار با تکنیک دمیده آزاد و بیشتر به رنگ سبز و دو نمونه نیز با روش قالب گلی ساخته شده‌اند. با توجه به نمونه‌های مشابه، در داخل و خارج از ایران احتمالاً این اشیاء در نقاط مختلف قلمرو اشکانی مبادله می‌شده و یا در خود محل با روش ساخت و تزیینات یکسان تولید می‌شده است. هر چند که در برخی نمونه‌ها تاثیر هنر گذشته ایرانی به خوبی نمایانگر است، اما تاثیر هنر هلنی و رومی بر روی ظروف شیشه‌ای شائور بیشتر به چشم می‌خورد که نشان از تبادلات منطقه‌ای میان دشت خوزستان با محوطه‌های غربی‌تر در این دوران است.

واژه‌های کلیدی: شیشه، اشکانی، کاوش‌های شائور، شوش، خوزستان

۱. مقدمه

صنعت شیشه‌گری، دلیل ویژگی‌های ساختاری و تکنیک‌های پیشرفته، در بسیاری از مراکز تمدن جهان باستان از توسعه‌ای متوازن با هنرهای دیگر برخوردار نیست و هنری است که دیر وارد چرخه تمدن شده است (نگارندگان). از آنجایی که محوطه‌های اشکانی در دشت خوزستان مثل شوش با تمدن‌های میان‌رودان، یونان و روم تبادلات تجاری و فرهنگی عظیمی داشته و اشیاء شیشه‌ای نیز به عنوان یکی از ظروف تجملی، نقش مهمی را در این روابط ایفا می‌کرده است، لذا نگارندگان به مطالعه یافته‌های شیشه‌ای کاخ شائور در این دوران پرداختند. از اهداف و سوالات این پژوهش می‌توان به شناسایی، مقایسه و طبقه‌بندی این یافته‌ها، همچنین تاثیر پذیری آنها از هنر بومی و مناطق همجوار و روابط متقابل فرهنگی و تجاری اشاره کرد.

۲. موقعیت جغرافیایی

کاخ شائور در شهر شوش، بین رودخانه کرخه و شائور و در ۳۵۰ متری غرب کاخ آپادانا واقع است و تپه کوچکی را به طول ۱۷۵ و عرض ۱۰۰ و ارتفاع ۲ متر تشکیل داده که روی هم رفته ۵/۵۵ متر از سطح رودخانه شائور بلندتر است (Labrousse & Boucharlat, 1972: 61)، (تصویر ۱). این محوطه به کاخ اردشیر دوم نیز معروف است و تنها بنای سلطنتی از دوره هخامنشی می‌باشد که خارج از محدوده تپه‌های شوش است و به جهت مجاورت به رودخانه شائور، کاخ شائور نیز نامیده شده است (شیخ، ۱۳۸۶: ۱۰۳ و ۱۰۴)، (تصویر ۲).

۳. پیشینه کاوش‌های کاخ شائور

رودخانه شائور، شهر شوش را به دو قسمت شرقی و غربی تقسیم می‌کند. تپه‌های باستانی به طور کلی در شرق شوش قرار گرفته‌اند. اکثر باستان‌شناسانی که در تپه‌های شوش به کاوش پرداخته‌اند، تصور می‌کردند، تپه‌های کوچکی که در قسمت غربی شوش وجود دارد، فقط حاوی آثار اسلامی است (کردوانی، ۱۳۵۶: ۱۴). با این حال «دیولافوا» در هنگام کاوش کاخ آپادانا از محوطه شائور نیز دیدن کرده و بقایای پایه ستون سنگی شبیه ستون‌های آپادانا را یافت کرده بود (دیولافوا، ۱۳۷۶: ۱۱۸). تا اینکه در سال‌های ۱۹۷۰ تا ۱۹۷۶ م طی کاوش‌هایی که یک گروه از باستان‌شناسان هیات فرانسوی مستقر در شوش به سرپرستی «رمی بوشارلا» و «آدران لابروس» با همکاری «محمود کردوانی» از ایران انجام دادند، بقایای یک کاخ هخامنشی مربوط به اردشیر دوم (بنا بر متن کتیبه به دست آمده) پدیدار گشت (شیخ، ۱۳۸۶: ۱۰۳)، (تصویر ۳). کاوش‌های باستان‌شناسی شائور از شرق تپه آغاز و منجر به پیدایش سه طبقه باستانی گردید. لایه I این محوطه با توجه به نوع سفال و تدفین یافت شده مربوط به اوایل دوران اسلامی است (کردوانی، ۱۳۵۶: ۱۶). در لایه II آثار ساختمانی با دیوارهای خشتی به دست آمده و شواهد موجود نشان می‌دهد که این طبقه پس از عهد هخامنشیان به وجود آمده است. با توجه به داده‌های باستان‌شناسی، تاریخ سکونت این طبقه به اندکی قبل از قرن اول ق.م باز می‌گردد (همان: ۳۷). در این طبقه ۳ اجاق و تعداد ۱۲ گور به دست آمده که بر اساس شواهد، دو نوع طرز تدفین در آنها دیده می‌شود (Labrousse & Boucharlat, 1972: 63). در نوع اول متوفی در یک گور معمولی رو به آفتاب دفن شده و هنگام تدفین، بالای سر یا زیر پای او کوزه‌های سفالین گذاشته بودند. نوع دوم، تدفین خمره‌ای بود که متوفی را به حالت چمباتمه در خمره‌های بزرگ دفن کرده‌اند (کردوانی، ۱۳۵۶: ۳۶). در یکی از این قبور، سکه‌ای مفرغی، در حدقه چشم یکی از اسکلت‌ها پیدا شده است. روی سکه پادشاه با ریشی انبوه، از

روبرو نشان داده شده، سمت چپ پادشاه سه کنگره وجود دارد و بالای این کنگره‌ها، هلال ماه دیده می‌شود. طرف دیگر سکه، دارای نقوش هندسی لوزی ماندی است. این سکه مربوط به ارد، پادشاه اشکانی در قرن اول م است (Labrousse & Boucharlat, 1972: 77). لایه III مربوط به کاخ هخامنشی است که مساحتی به وسعت ۲۱۰۰ متر آن خاکبرداری و تالار ستون‌دار و بخش کوچکی از ملحقات آن شناسایی شد. تالار تقریباً مربع شکل و دارای ۸*۸ ردیف ستون است (کردوانی، ۱۳۵۶: ۵۷). پایه ستون‌ها، مدور یا چهارگوش هستند و از جنس سنگ‌های آهکی خاکستری رنگ بوده است. نوع مدور پایه ستون‌های شائور به اندازه‌های مختلف در آپادانا، تالار صد ستون، کاخ خشایارشا، حرم و صفا پایین تخت جمشید نیز وجود دارد (Labrousse & Boucharlat, 1972: 81).

۴. معرفی یافته‌های شیشه‌ای کاخ شائور

از کاوش‌های کاخ شائور تعداد زیادی ظروف و قطعات شیشه مربوط به دوران اشکانی یافت شده است که کاوشگران به ۱۳ نمونه از آن، در گزارش‌های خود اشاره کرده‌اند. بقیه آثار در انبار قلعه و موزه شوش نگهداری می‌شوند که از نزدیک مشاهده، طبقه بندی و مطالعه شد.

۴-۱. ظروف ویژه مواد دارویی و آرایشی

مجموعه‌ای از ظرف‌های کوچک شیشه‌ای که بنا بر نوع تکنیک ساخت و تزیینات رایج، اشکال متفاوتی به خود گرفته‌اند، جزء گروه ظروف ویژه مواد دارویی و آرایشی هستند. این ظروف معمولاً برای نگهداری مواد، روغن-های دارویی و گیاهی، عطری و سرمه استفاده می‌شدند (قائینی، ۱۳۸۳: ۸۹). احتمالاً نمونه‌های دارای تزئین برای مواد آرایشی و نمونه‌های ساده که جنبه مصرفی دارند برای ظروف دارویی به کار می‌رفته‌اند. بدنه این ظروف با اشکال گوناگون استوانه‌ای بلند و کوتاه، بیضی، گلابی شکل و کروی ساخته می‌شد. انواع گردن‌های استوانه‌ای، قیفی، کوتاه، دهانه فراخ بدون لبه یا با لبه به خارج برگشته و یا فشرده شده که هر یک با توجه به مواد مصرفی ساخته شده‌اند. گاه دسته‌ای، عمل ریختن دارویی مایع را آسان‌تر می‌کرد. همچنین از گردن بلند بعضی از نمونه‌ها نیز به عنوان دستگیره استفاده می‌شد (شیشه گر، ۱۳۸۲: ۲۷-۲۸). مجموعه ظروف ویژه مواد آرایشی و دارویی در میان شیشه‌های شائور را می‌توان از نظر شکل به دو گروه مواد دارویی به شکل بطری‌های کوچک و مواد آرایشی به شکل عطردان یا سرمه‌دان تقسیم کرد.

۴-۱-۱. بطری‌های مواد دارویی

به طور کلی ظروف شیشه‌ای که از لایه‌های ۲ و ۳ شائور به دست آمده‌اند و در قالب بطری‌های مواد دارویی طبقه بندی شده‌اند، به شیوه دمیده آزاد ساخته شده و شامل ظروف سالم و قطعاتی از لبه، گردن و کف هستند. شکل کلی این بطری‌ها، گلابی شکل است. دارای لبه‌های به بیرون برگشته و عمودی هستند و کف برخی از آنها با فشار واگیره به درون، فرورفته است. برخی نیز دارای دسته هستند (طرح‌های ۱، ۵ تا ۷). رنگ مایه اصلی این اشیاء، سبز است (رنگ سبز ظروف در اثر وجود اکسید آهن است که به طور طبیعی به شکل ناخالصی در ماده اولیه آنها وجود داشته است). ولی به مرور زمان سطح آنها صدف گرفته و اغلب، بنا به ساختار قلیائی خود، خاکستری شده‌اند. بیشتر این اشیاء بدون تزئین هستند و فقط یکی از آنها رشته‌های افزوده به دور گردن دارد

(طرح ۱). در کف باقیمانده این ظروف، جای شکستگی در اثر جدا کردن واگیره وجود دارد که به خوبی هموار نشده است. نمونه‌های مشابه با بطری‌های شیشه‌ای گلابی شکل کاخ شائور در مناطق مختلف قلمرو اشکانیان و سرزمین‌های تحت سیطره روم، به وفور یافت شده است. در ساخت این ظروف از روش دمیده آزاد یعنی دمیدن در ابزاری به نام لوله دم استفاده شده است. بطری‌های دارویی شائور از نظر بخش باقیمانده آنها در چهار گروه کامل، لبه و گردن، بدنه و کف طبقه‌بندی و هر گروه جداگانه توصیف شده‌اند.

۴-۱-۱-۱. بطری‌های کامل

از کاوش‌های شائور فقط دو بطری کامل شیشه‌ای به دست آمده است. سطح هر دو آنها را صدف گرفته است. بدنه آنها گلابی شکل و کف اندکی فرورفتگی دارد. لبه بطری طرح شماره ۱ به بیرون برگشته و برجسته شده و سپس به درون تاخورده است و دارای یک دسته و تزئین رشته‌های افزوده به دور گردن است. این ظرف دارای دسته پهنی با مقطع نامنظم است که به زیر لبه متصل شده است. بطری طرح شماره ۲ (که از گودال گور ۳۴۹ در کارگاه کاوش شماره ۱۳۹ به دست آمده)، بدون تزیین و ساده است و لبه به بیرون برگشته دارد که به صورت تخت به درون تاخورده است.

۴-۱-۱-۲. لبه و گردن

بطری‌ها اغلب لبه‌های به بیرون برگشته و گردن عمود دارند. هنگام ساخت این بطری‌ها، لبه‌های به بیرون برگشته را به داخل تا می‌زدند که باعث ایجاد خط افقی دور لبه شده است (طرح ۴). این ظروف غالباً بدون تزیین هستند و گاه نیز خطوط افقی به صورت تراش و یا رشته‌های افزوده در گردن آنها دیده می‌شود (طرح ۵). این آثار به شیوه دمیده آزاد ساخته شده و هم بدون دسته و نیز دسته‌دار می‌باشند، که البته به مرور زمان بیشتر دسته‌ها مفقود شده و فقط اثر و یا بخشی از آن‌ها بر لبه و گردن بطری‌ها باقی مانده است (طرح‌های ۶ و ۷). شبیه این آثار از معبد بردنشانده (*Ghirshman, 1976, Pl. 71, Gmis. 389*) به دست آمده است. شکل دسته با مقطع مدور که در محل اتصال به لبه پیچ خورده و در بطری شماره ۷ دیده می‌شود، در بسیاری از نمونه‌های قرن اول م منسوب به امپراتوری روم به ویژه محصول سوریه، دیده شده‌اند. برای مثال نمونه‌ای از آن در موزه پنسیلوانیا نیز نگهداری می‌شود (*Fleming, 1996: 27, No. 26 A, B*). تعدادی هم از ارمنستان یافت شده‌اند (*Arakelian, et al., 1969: 56-57, Figs. 111, 113*).

۴-۱-۱-۳. بدنه

همان گونه که قبلاً اشاره شد، بطری‌ها، به دلیل کاربردشان، دارای بدنه کروی و گلابی شکل هستند که از قسمت گردن به پایین به بیرون رفته و به سمت کف به داخل باز می‌گردند. ضخامت اغلب بدنه‌ها از قسمت بالا به سمت کف بیشتر می‌شود تا بر استحکام آن افزوده شود. (ضخامت بدنه بطری‌ها بین ۲-۳ میلیمتر است). نمونه‌ای که بدنه کاملی دارد طرح شماره ۳ است که در این گروه قرار گرفت. صدف گرفتگی شدید باعث شده تا رنگ آن قابل تشخیص نباشد. (*Labrousse & Boucharlat, 1972: 125, Fig. 35:10*). نمونه دیگر طرح شماره ۹ است که دارای تزیین نوارهای افزوده موازی به صورت افقی می‌باشند. نمونه‌هایی از این تزیین در روی بدنه در مناطق مختلفی در دوره اشکانی مثل گیلان (فوکائی، ۱۳۷۱: ۱۱۷)، تل ماحوز (*Negro Ponzi,*

1968-69, Fig. 156:49) و بابل در میان‌رودان (*Barag, 1985, Fig. 9, No. 23*), نواحی شرقی مدیترانه (*Antonaras, 2012, Pl. 30, Fig. 55*) و ارمنستان (*Arakelian, et al., 1969: Fig. 120*) بدست آمده است.

۴-۱-۴. کف

کف بطری‌ها به دو گونه متفاوت ساخته شده‌اند. نوع اول شامل کف‌های ساده می‌باشند که در محل اتصال، با واگیره به درون ظرف فشار وارد شده تا فرورفته شود و این تورفتگی در کف بطری همراه با جای واگیره مشخص است (طرح‌های ۸، ۱۱ و ۱۲). نمونه ۸ بسیار شبیه نمونه کامل طرح شماره ۲ است ولی طرح ۱۱ با توجه به نمونه‌های مشابه پایه‌دار که از محوطه‌های اشکانی دیگری در خوزستان نظیر گالاک شوشتر (رهبر، ۱۳۸۳: ۱۴۳) و تل‌رضوان در رامشیر (سروش نیا، ۱۳۹۲)، به دست آمده‌اند، ممکن است جای شکستگی در کف، نشان از داشتن پایه‌ای برای ایستایی بهتر بوده که شکسته و مفقود شده است. نوع دیگر آن شامل کف‌هایی است که با افزودن یک رشته شیشه‌ای که به شکل یک نوار مدور به دور کف ظرف ایجاد شده، شکل پایه ظرف را به خود گرفته و باعث ایستایی آن شده است (طرح‌های ۹ و ۱۰).

۴-۱-۲. بطری‌های مواد آرایشی

در مجموعه ظروف شیشه‌ای مکشوفه از کاوش‌های شائور، دو قطعه متعلق به دو ظرف مواد آرایشی، که احتمالاً عطردان یا سرمه‌دان آلابسترون (۱) شکل هستند، یافت شده که به روش «قالب گلی»^۱ ساخته شده‌اند. یکی از آنها مربوط به بدنه ظرف کوچکی است که رنگ بدنه آن آبی تیره است و تزئیناتی به شکل نوارهای افزوده ترصیع شده رنگارنگ زرد مایل به نارنجی و آبی فیروزه‌ای حلقوی و زیگزاگی دارد. این ظرف احتمالاً دسته کوچکی به رنگ فیروزه‌ای داشته که محل شکستگی آن باقی است (طرح ۱۳). قطعه دیگر، کف ضخیم ظرفی است که رنگ بدنه آن قهوه‌ای تیره است و نوارهای فیروزه‌ای با طرح دالبری پُرمانند، آن را تزئین کرده است (طرح ۱۴). رنگ‌های به کار رفته در این نمونه‌ها آبی تیره، زرد مایل به نارنجی و آبی فیروزه‌ای می‌تواند در شماره ۱۳ به ترتیب در اثر وجود اکسیدهای مس و کبالت، آنتیموان و مس و رنگ‌های قهوه‌ای، آبی فیروزه‌ای در شماره ۱۴ به ترتیب در اثر وجود اکسیدهای منگنز و مس باشد (*Bray, 1995: 28, 74, 155*) که با آزمایش به روش فلئورسانس پرتو مجهول می‌تواند درستی یا نادرستی آن اثبات شود. تزئینات این اشیاء، تولیدات مشابه کشورهای حوضه شرقی دریای مدیترانه پایان سده ۶ و سده ۵ ق.م به شکل آریبالوس (۲) و آمفورا (۳) را یادآور می‌شوند. در همین مقایسه می‌توان به چند ظرف که در موزه بریتانیا نگهداری می‌شوند اشاره کرد. دو ظرف ساخته شده در حدود ۵۵۰ تا ۴۰۰ ق.م در جزیره رودس از شیشه آبی تیره با تزئین زیگزاگی از رنگ‌های زرد مایل به نارنجی و آبی فیروزه‌ای و یک نمونه جدیدتر از ۱۵۰ تا ۵۰ ق.م از قبرس که با همین رنگ‌ها زینت یافته اما به جای زیگزاگ، دارای تزئین پُرمانند است و دسته مشابهی نیز دارد (*Tait, 1995: 42, No. 45, 44-45, No.49, center*) را می‌توان با ظرف شماره ۱۳ مقایسه کرد. رنگ قهوه‌ای در تولید ظروف قالب گلی نسبت به رنگ آبی تیره کمتر عمومیت دارد. نظیر ظرف شماره ۱۴ به نمونه‌ای در موزه بریتانیا می‌توان اشاره کرد که شکل آمفورا دارد و به رنگ قهوه‌ای است و تزئین نیمه زیرین آن سفید مایل به

1. Core formed

آبی روشن به شکل حلقوی و دالبری پَرمانند است. این شیء از گورستانی در قبرس به دست آمده و تاریخ ۱۵۰ تا ۵۰ ق.م برای آن پیشنهاد شده است (*Ibid: 44-45, No. 49, left*).

برای ساخت آثار شیشه‌ای با این روش، قالبی از یک ماده آلی چون کاه یا غیر آلی چون گل و گچ به اندازه حجم داخلی ظرف مورد نظر به دور میله ای درست می کرده‌اند. قالب را درون شیشه مذاب فرو می‌بردند و در کوره رو باز حرارت می‌دادند. سپس توده ایجاد شده را با ابزار و غلتاندن بر سطحی صاف به شکل دلخواه در می‌آوردند و در همان حالت نیز به کمک ابزار به دور آن رشته‌های شیشه‌ای با رنگ‌های اغلب متفاوت از زمینه پیچیده و با ابزار شانه مانند و حرکت به بالا و پائین و غلتاندن بر سطحی صاف آن را تزئین می‌کردند که شبیه پره‌های پرند بود. بعد از سرد شدن، قالب را خراشیده و خارج می‌کردند. ساخت آنها از نیمه هزاره دوم ق.م در میان‌رودان و سپس در مصر آغاز شد و بیشتر برای ظروف درباری کاربرد داشته است. این گونه ظروف معمولاً کوچک و ویژه مواد آرایشی چون عطر و سرمه بوده است (*Tait, 1991: 22-46 & Barag, 1985: 31-32, 59*). اگر چه فقط این دو قطعه کوچک از ظروف قالب گلی در شائور پیدا شده است، اما از آنجا که حداقل برخی شیشه‌های هلنی، از جمله قطعات بسیار با کیفیت، در قرون دوم و اول ق.م، از مناطق شرقی دریای مدیترانه مثل اسکندریه یا فینیقیه، به میان‌رودان وارد شده (*Barag, 1975: 23-36*)، ممکن است این نمونه‌ها نیز از آنجا به شوش وارد شده باشد. نمونه‌های میان‌رودانی در سده ۷ ق.م به ایران راه یافته بود و کشف تعدادی از این گونه ظروف با کف‌های کشیده در شوش نشان از کارگاه‌های محلی دارد (*Tait, 1991: 40*). به هر حال تاریخ ساخت این دو قطعه احتمالاً نیمه قرن اول م و هم‌زمان با آغاز دوره متأخر اشکانی است. اما امکان دارد که به طور اتفاقی از لایه هخامنشی شائور به دست آمده و با سایر شیشه‌های شائور گردآوری شده باشند.

۴-۲. پیاله و کاسه

این نوع ظرف، دهانه‌ای گشاد، کفی صاف و کوچک و بدنه‌ای مایل یا نیم کروی دارند. در حین کاوش‌های سال‌های ۱۹۷۰ تا ۱۹۷۶ م قطعات پیاله‌ها و کاسه‌های شیشه‌ای به دست آمده‌اند. در تالار ستون دار طبقه III شائور به ویژه ترانشه (*G-H 41*) در حدود ۲۰ قطعه شیشه بی‌رنگ یا سبز روشن یافت شده است (کردوانی، ۱۳۵۶: ۹۶)، که برخی از آنها متعلق به بدنه یا لبه پیاله‌ها و کاسه‌ها هستند. از مجموع این اشیاء، تنها یک پیاله سالم به دست آمده است (طرح ۲۶). به طور کلی نگارندگان، بر اساس قطر دهانه، این ظروف را به کاسه‌ها و پیاله‌ها طبقه بندی کرده‌اند. بر این اساس ظروفی که قطر دهانه آنها بیش از ۱۰ س.م بود به عنوان کاسه و کمتر از ۱۰ س.م، در میان پیاله‌ها تقسیم بندی شده‌اند. این پیاله‌ها دارای دو نوع تزئین هستند. تزئین برآمدگی‌های افزوده نیشگونی مانند و نوارهای افزوده حلقوی و نامنظم روی بدنه که در جای خود به آنها پرداخته خواهد شد (۴).

۴-۲-۱. لبه: کاسه‌ها و پیاله‌های شیشه‌ای مکشوفه از نظر شکل لبه‌اش به سه گروه عمده تقسیم می‌شوند. ۱- لبه عمود و یا کمی به درون برگشته ۲- لبه اندکی به بیرون برگشته ۳- لبه کاملاً به بیرون برگشته.

۴-۲-۱-۱. لبه عمود و یا کمی به درون برگشته

این ظروف به شکل کاسه‌های امروزی هستند و بدنه‌ای نیم‌کروی و برآمده دارند. لبه‌های آنها اغلب عمودی است اما گاه به داخل ظرف برگشته و تا خورده است. اغلب آنها در قسمت لبه دارای نوار برجسته حلقوی

هستند و ضخامت بیشتری نسبت به سایر لبه‌ها دارند (طرح ۱۵). رنگ این ظروف نیز سبز است ولی یک نمونه آن دارای رنگ نباتی است که نشان می‌دهد مقدار کمتری اکسید آهن در ماده اولیه آن وجود داشته است (طرح ۱۶). نمونه‌ای از این پیاله‌ها در نهاوند نیز یافت شده است (شریفی، ۱۳۹۲: ۵۳، کاتالوگ ۲۵).

۴-۲-۱-۲. لبه اندکی به بیرون برگشته

این ظروف لبه و بدنه‌ای مایل دارند. لبه‌ها اغلب به سمت داخل تا خورده و نسبت به بدنه ضخیم‌تر هستند. ضخامت بدنه این پیاله‌ها بین ۱-۲ میلی‌متر ولی لبه‌ها ۲-۳ میلی‌متر است. رنگ غالب این ظروف سبز روشن است که همه صدفی و کدر شده‌اند. برخی از این ظروف ساده و بدون تزیین هستند (طرح ۱۷). مشابه این ظروف ساده در بیشتر نواحی مختلف امپراتوری اشکانی و روم بدست آمده است. نمونه‌هایی از آن در محوطه قصر القدیم در مصر (*Meyer, 1992, Pl.11, fig. 249*) نیز یافت شده است. اما بیشتر این اشیاء دارای تزیین نوار افزوده افقی هستند. این نوار به سه حالت دیده می‌شود. نوع اول نوار برجسته دور لبه، که هنگام ساخت ظرف با تا زدن شیشه، هنگامی که محصول هنوز گرم و شکل پذیر بوده، لبه‌ها را ضخیم‌تر گرفته و نواری دور لبه ایجاد کرده‌اند (طرح‌های ۱۸ و ۱۹). نوع دوم شامل یک یا چند نوار افزوده برجسته زیر لبه و روی بدنه است که در نقاطی، پهن‌تر هم شده است (طرح‌های ۲۰ و ۲۱). نوع سوم تزیین، هم در قسمت لبه و هم در زیر آن روی بدنه نواری افقی کشیده شده است (طرح‌های ۲۲ و ۲۳). پیاله‌هایی با تزیین نوار افزوده افقی، در نواحی شرقی دریای مدیترانه (*Antonaras, 2012, Pl. 110, Fig. 130*)، گورستان اشکانی وارکا (*Barag, 1985: 95, Fig. 9, No. 123*)، همچنین از معبد بردنشانده (*Ghirshman, 1976: Pl. 31, Gmis, 206*) و نهاوند (شریفی، ۱۳۹۲: ۶۰، کاتالوگ ۳۱) نیز کشف شده که تاریخ قرن اول م به آنها داده شده است.

۴-۲-۱-۳. لبه کاملاً به بیرون برگشته

این ظروف لبه‌هایی کاملاً به بیرون برگشته دارند به طوری که گردن تنگ‌تر از دهانه است. بدنه اغلب آنها نیم کروی کشیده (طرح ۲۴) و زنگی شکل (طرح ۲۵) است. این ظروف در کاوش فصل نخست شائور در سال ۱۹۷۱ کشف شده‌اند. کردوانی به کشف حدود ۲۰ قطعه شیشه بی‌رنگ یا سبز روشن از تالار ستون دار طبقه III شائور به ویژه ترانشه (*G-H 41*) اشاره کرده است. شیشه‌ها صدف گرفته‌اند و در زیر صدف گرفتگی سطحی آنها، خطوط کنده تزیینی به چشم می‌خورد (کردوانی، ۱۳۵۶: ۹۶). برخلاف نظر کاوشگر که با توجه به شکل و تزیینات، آنها را با نمونه‌های به دست آمده در تخت جمشید مقایسه کرده است، این پیاله‌ها با روش دمیدن ساخته شده‌اند، فن‌آوری که هنوز در دوره هخامنشی ابداع نشده بود. احتمالاً زمان ساخت آنها مربوط به قرن اول م است و در مناطقی در سوریه نیز کشف شده‌اند (*Antonaras, 2012:115, No.150*). یکی از این پیاله‌ها، لبه‌ای کاملاً به بیرون برگشته و بدنه‌ای زنگی شکل دارد و در قسمت کف به سمت بدنه، دارای خیاره‌های قالبی عمودی-مورب است (طرح ۲۵). نمونه این شکل در ظروف فلزی هخامنشی اما با تزیین به شکل نیلوفر بسیار رایج بوده است. در نقوش برجسته پلکان شرقی آپادانا نیز ظروفی با این شکل در دست هدیه آورندگان بابلی، سوری و لودی‌ها به چشم می‌خورد (گیرشمن، ۱۳۹۰: ۱۷۴ و ۱۹۰). بر این اساس کاوشگران شائور آن را در ردیف آثار هخامنشی دانسته‌اند. ولی با توجه به شیوه ساخت قالبی و تزیین خیاره‌ها و کشف نمونه‌های مشابه، این ظرف مربوط به دوره اشکانی است. خیاره‌های قالبی عمودی-مورب، از جمله تزیینات رایجی است که تا

دوره اسلامی نیز تداوم داشته است. نمونه‌های مشابهی از این نوع تزیین در پیاله‌های لیوان مانند محوطه‌های اشکانی از جمله از جوبین در گیلان (*Hakemi, 2009: Fig. 5*)، تل ماحوز (*Negro Ponzi, 1968-69: Fig. 157: No. 70*)، نواحی شرقی دریای مدیترانه (*Antonaras, 2012: Pl. 55, Fig. 19*) و نهاوند به دست آمده که دارای تزییناتی مشابه این پیاله هستند (شریفی، ۱۳۹۲: ۶۸، کاتالوگ ۳۸).

پیاله دیگری به رنگ سبز روشن، در لایه ۲ شائور از ترانشه (*F.41*) و لایه فرو ریخته کاخ کشف شده است (کردوانی، ۱۳۵۶: ۹۷). تزیینات آن شامل دو نوار افقی کمربندی و دو برجستگی نیم کروی روی بدنه به شکل دسته و هم زائده‌های نیشگونی در قسمت انتهایی بدنه و روی کف است که کاربرد پایه برای ظرف را دارد. (طرح ۲۶). نمونه این پیاله (کاسه) در حسنی محله دیلمان گیلان (*Sono & Fukai, 1968, Fig. 19:1*) نیز یافت شده است. به عقیده فوکائی، هنر تزیین و کنده کاری بر روی شیشه، همزمان با پیدایش صنعت شیشه‌گری به وسیله دمیدن بوده که مقارن قرن اول ق.م در سوریه معمول شده و کمی بعدتر ساکنان فلات ایران نیز از این شیوه پیروی کرده‌اند. به نظر ایشان، ظروف شیشه‌ای که دارای چنین تزییناتی است و از گیلان به دست آمده، بایستی متعلق به قرون ۱-۳ م باشد (فوکائی، ۱۳۷۱: ۴۸). خارج از ایران در میان‌رودان و سرتاسر قلمرو رومی‌ها، نیز از این ظروف شیشه‌ای، یافت شده است (کردوانی، ۱۳۵۶: ۹۸). به عنوان مثال مشابه آن در تل ماحوز (*Negro Ponzi, 1968-69, Fig. 157: No. 68*) نیز کشف شده است.

۴-۲-۲. بدنه

بدنه پیاله‌های شیشه‌ای کاخ شائور در طیفی از رنگ سبز قرار دارند و ضخامت متوسط بدنه آنها بین ۲-۱ میلی‌متر است. برخی از اشیاء، تزییناتی به شکل نوار افزوده حلقوی و زائده‌های نیشگونی در بدنه (طرح ۲۷) و همچنین برجستگی نیم‌کروی روی بدنه به شکل زائده تزیینی (طرح ۲۸) دارند. با توجه به این نوع تزیین احتمالاً این آثار شبیه کاسه طرح شماره ۲۶ می‌باشند. دو نمونه از بدنه‌ها نیز دارای تزیین به صورت نوارهای برجسته افزوده به شکل دایره‌های متصل به هم شبیه زنجیر و خطوط موج و منحنی (مارپیچی) هستند (طرح‌های ۲۹ و ۳۰) که نمونه‌هایی از آن در دیلمان گیلان (فوکائی، ۱۳۷۱: ۱۲۷)، نهاوند (شریفی، ۱۳۹۲: ۷۰، کاتالوگ ۴۰)، معبد بردنشانده (*Ghirshman, 1976, Pl. 78, Gmis. 591:a*)، محوطه گارنی در ارمنستان (*Arakelian et al., 1969, Fig. 87*) و تل ماحوز (*Negro Ponzi, 1968-69, Fig. 157: No. 70*) یافت شده است.

۴-۳. لیوان

این ظروف که با عناوین جام و ساغر نیز به کار می‌روند، بسیار شبیه پیاله‌ها هستند با این تفاوت که نسبت به آنها بلندتر و بدنه کشیده دارند. این اشیاء، به سه قسمت لبه، دسته و پایه طبقه بندی شده‌اند.

۴-۳-۱. لبه

لیوان‌ها دارای لبه‌های به بیرون آمده و بدنه‌های عمودی و یا کمی مایل هستند. اغلب لیوان‌ها در طیفی از رنگ‌های سبز ساخته شده‌اند و به علت ارتفاع (ارتفاع سالم شیء به ۱۵ تا ۲۰ س م می‌رسد)، بدنه آنها اغلب عمودی است تا شکل لیوان را به خود بگیرند (طرح ۳۱). برخی لبه‌های به بیرون آمده سپس به داخل تا خورده و باعث ضخیم‌تر شدن لبه و ایجاد خطی در داخل ظرف شده‌اند (طرح ۳۲). این آثار اغلب ساده‌اند ولی بر روی بدنه

برخی نیز نوار افزوده حلقوی برای تزئین دیده می‌شود. یک نمونه از لیوان‌ها که به رنگ نیابتی ساخته شده، دارای نواری پهن بر روی بدنه است (طرح ۳۳). نمونه‌هایی از این لیوان‌ها در گیلان (فوکائی، ۱۳۷۱: ۱۳۰-۱۳۱، تصویر ۱۸)، جوبن (Hakemi, 2009, Fig. 5)، تل‌ماحوز (Negro Ponzi, 1968-69, Fig. 157, No: 63-66)، بندر صور^۱ در فنیقیه (لبنان امروزی) (Harden, 1949, Fig.1, No. 2-4)، و بیت جبرین^۲ در سرزمین فلسطین (Barag, 1985, Pl. 17, No. 153) یافت شده است.

۴-۳-۲. دسته

قطعات کاسه‌ها و پیاله‌ها و لیوان‌های شائور بدون دسته هستند. اما یک دسته به رنگ سبز زیتونی در کاوش‌های سال ۱۹۷۰-۷۱ م به دست آمده است. این دسته که شکلی مثلثی دارد، دو سر آن در محل اتصال به بدنه روی هم آمده است. این اثر منحصر به فرد با بقیه آثار شائور از لحاظ جنسیت و رنگ مایه متفاوت است (طرح ۳۴) با توجه به شکل ساخت، این دسته احتمالاً مربوط به یک فنجان بوده است.

۴-۳-۳. پایه

برخی از لیوان‌ها و پیاله‌ها در قسمت کف، دارای پایه‌ای کوچک و مدور هستند. قسمت پایینی این پایه‌ها کاملاً به بیرون آمده و کف پایه دارای جای واگیره است. ساقه این پایه‌ها عمودی و برخی نیز به شکل یک برجستگی کروی است. قسمت فوقانی این پایه‌ها به کف ظرف متصل می‌شده که هم بر زیبایی و هم بر ایستایی آن بیافزاید. پایه‌ها معمولاً از قسمت بدنه ظروف ضخیم‌تر و اغلب دو لایه هستند که نشانگر روش ساخت آنها به روش دمیدن است (طرح‌های ۳۵ و ۳۶). نمونه‌های این پایه‌ها در ایران در دیلمان (فوکائی، ۱۳۷۱: ۱۲۱)، گلالک شوشتر (رهبر، ۱۳۸۳: ۱۴۳)، تل‌رضوان رامشیر (سروش‌نیا، ۱۳۹۲)، نهاوند (شریفی، ۱۳۹۲: ۵۲)، کاتالوگ (۲۴)، معبد بردنشانده (Ghirshman, 1976, Pl. 31, Gmis. 176) و خارج از ایران در نواحی شرقی دریای مدیترانه (Antonaras, 2012, Pl. 31, Fig. 58) و ابوالصخیر در مرکز میان‌رودان (Ponzi, 1972, Fig. 22, No: 64) با تاریخ قرن ۱-۲ م کشف شده است.

۴-۴. زیورآلات

در این تقسیم بندی، دست آفریده‌هایی نظیر مهره، حلقه (انگشتری) و النگو قرار می‌گیرند. این نمونه‌ها کاربرد تجملی داشته و در اکثر محوطه‌های تاریخی کشف شده‌اند.

۴-۴-۱. مهره

مهره‌های شیشه‌ای دوره اشکانی که مربوط به قرن اول تا سوم م هستند، معمولاً شامل مهره‌های کوچک پیوسته، مهره‌های لوزی شکل مسطح، مهره‌های موزائیک، مهره‌هایی از شیشه تراش، مهره‌های تابیده، مهره‌های لوله‌ای و مهره‌هایی به شکل کدوتنبلی می‌باشد (فوکائی، ۱۳۷۱: ۹۲). در مجموعه اشیاء مطالعاتی شائور، تنها یک مهره شیشه‌ای کشف شد. این مهره لوزی شکل، دارای سوراخی در وسط و به رنگ لاجوردی است که به شیوه فشرده در قالب ساخته شده است (طرح ۳۷). نمونه‌ای از این مهره‌ها از آذربایجان (کامبخش فرد،

¹ Tyre

² Beit Jibrin

Ghirshman, 1976, Pl. 64, Gmis, معبد بردنشانده (رهبر، ۱۳۷۸: ۱۴۱)، صالح داوود در شوش (184)، نوروز محله در گیلان (Egami et al., 1966: Pl. XXIV: 5-6) و گارنی ارمنستان (Arakelian et al., 1969, Fig. 153) به دست آمده است.

۴-۴-۲. حلقه (انگشتی)

در میان آثار شائور حلقه‌ای کشف گردید که به رنگ سبز و صدفی شده است. این حلقه ۲ س م قطر دارد و احتمالاً به عنوان انگشتی استفاده می‌شده است. روش ساخت آن احتمالاً حلقه کردن یک رشته به دور یک قالب بوده است (طرح ۳۸). حلقه‌های انگشتی در نقاطی از قلمرو اشکانیان با تاریخ قرون ۱ و ۲ م مثل دیلمان گیلان، حلقه انگشتی تابیده و با جای نگین (فوکائی، ۱۳۷۱: ۹۳، شکل ۷۰، ۱۸۳، تص ویر ۵۳)، مناطق شرقی دریای مدیترانه (نمونه‌های موزه آبگینه) به دست آمده‌اند که برخلاف این حلقه اغلب بخشی از آن به شکل نگین، مسطح شده و دارای نقش کنده هستند و یا تابیده شده است.

۴-۴-۳. النگو

خاصیت کشسانی شیشه باعث شده است که ساخت النگو شیشه‌ای در میان زیورهای زنانه از دیرباز رواج یابد. برای ساخت آن می‌توان مقدار کمی ماده مذاب شیشه را با یک ابزار انبر مانند برداشته و به کمک یک انبر دیگر از دو سو کشیده و چرخانده و رشته کرد که مقطع دایره دارد. ممکن است پیش از وصل دو سر فتیله به هم، سطح درونی آن را روی یک سطح صاف قرار دهند تا از حالت محدب به مسطح تبدیل شود و دارای مقطع نیم دایره شود و یا به دور یک قالب حلقه کرد. همچنین با افزودن لکه‌ها یا رشته‌های شیشه‌ای به روش ترصیع کاری، النگوها را تزئین کرد (Meyer, 1992: 90-94). این نقش تزئینی مرصع جنبه چشم زخم داشته است. از سده نخست ق.م، ساخت زیورهای شیشه‌ای از جمله النگو رواج داشت. در این دوره، النگوها از شیشه شفاف ساخته می‌شد و سطح آن چین‌دار و یا از یک یا دو رشته تابیده ساخته می‌شدند (Spaer, 1992: 45). النگوی مکشوفه از شائور نیز به این روش درست شده است. رنگ اصلی آن احتمالاً سبز بوده که صدف گرفته است (طرح ۳۹). نمونه‌هایی از این النگوها که به شمال ایران و سوریه منسوب شده‌اند، اینک در موزه آبگینه و سفالینه نگهداری می‌شوند.

۵. بحث و بررسی

بعد از حمله اسکندر مقدونی، آمیزه‌ای از ویژگی‌های نو و التقاطی فرهنگ و هنر یونان و شرق جایگزین ویژگی‌های فرهنگی و تاریخی پیشین شد (محمدی فر، ۱۳۸۷: ۴). در دوره هلنیستی، رشد صنایع تولیدی، همراه با باز شدن بازارهای جدید، تجارت راه‌های دور را افزایش داد (Tait, 1995: 8). در دوره اشکانی، راه معروف به جاده ابریشم، بزرگترین راه عبور کالا، بازگشایی شد (فوکایی، ۱۳۷۱: ۳۱) و راهی که از سوریه و شمال میان‌رودان به خلیج فارس ارتباط می‌یافت و تحت نظارت دولت اشکانی بود، توزیع کالا را در این زمان تسهیل می‌کرد (دیاکونوف، ۱۳۵۱: ۷۳). در سده اول ق.م، در یعنی سرزمین‌های فلسطین و سوریه، تغییراتی در ساخت ظروف شیشه‌ای روی داد که سیر تحول شیشه‌گری را سرعت بخشید. این انقلاب، استفاده از روش دمیدن در شیشه برای شکل دادن به آن بود (علی‌اکبرزاده‌کرمه‌مینی، ۱۳۷۳: ۲۱). کشف ظروف شیشه‌ای از ریخت افتاده

(دفرمه) و دورریز از کارگاهی در اورشلیم نشان می‌دهد که این نوع شیشه در نیمه اول قرن اول ق.م در مناطق سوری- فلسطینی شناخته شده بود. حدود یک قرن طول کشید تا این ابداع به کمال برسد و در حدود نیمه قرن اول میلادی تکنیک دمیده آزاد در تمام امپراطوری روم گسترش یابد (Israeli, 1991: 53). دمیدن در شیشه (همانند چرخ سفالگری)، تحولی عظیم در صنعت شیشه‌گری پدید آورد. در آغاز این دمیدن در قالب‌های گوناگون انجام می‌گرفت و سپس به دمیدن آزاد رسید (قائینی، ۱۳۸۳: ۷۶). روش دمیده آزاد موجب تولید انبوه ظرف‌های شیشه‌ای شد. همچنین بر تنوع شکل و اندازه شیشه‌های ساخته شده افزوده شد. از این هنگام هنرمندان شیشه‌گر با استفاده از شن، آهک، خاکستر، آتش و نقش به ساخت ظرف‌های متنوع و گوناگون همت گماشتند. اغلب ظرف‌های به دست آمده از این دوره به رنگ‌های نباتی، آبی روشن و تیره و سبز می‌باشد (علی‌اکبرزاده‌کردمهبینی، ۱۳۷۳: ۲۱، ۲۷). دوره گسترش و محبوبیت این فن‌آوری همزمان با عصر آگوستین^۱ در روم است که جو سیاسی آرام و رشد اقتصادی بالا بوده است. وضعیت سیاسی پایدار ارتباط‌های میان ایالت‌های مختلف را امکان پذیر کرد که باعث جذب تجار و کارگران شد. عوامل متعددی به توسعه و پیشرفت تکنیک شیشه دمیده آزاد کمک کرده‌اند. در درجه اول تغییر شکل کوره و سپس استفاده از لوله دم بود. در اواخر قرن اول میلادی، استفاده از کوره‌های بسته و با طاق ضربی (که ذوب شیشه را امکان پذیر می‌کردند)، گسترش یافت (Antonaras, 2012: 23). قبل از این نوآوری، ظروف و اشیاء شیشه‌ای احتمالاً در یک آتش رو باز، همانند روشی که آهنگران به کار می‌بردند، ساخته می‌شد. پیشرفت دیگری که باعث شد، تکنیک دمیدن آزاد به سرعت گسترش پیدا کند، این بود که شیشه‌گران شروع به استفاده از یک لوله دم تو خالی کردند که در ابتدا سفالی و در نهایت فلزی بود (Stern, 1999: 446). به طور کلی ظروف شیشه‌ای همزمان با دوره اشکانی با شکل‌های مختلفی ساخته شده‌اند. این فرم‌ها شامل: پیاله یا فنجان، فنجان پایه‌دار، جام لبه عمودی و لبه به خارج برگشته، ریتون (تکوک)، بشقاب، گلدان (تنگ)، بطری دسته‌دار و بدون دسته، زیورها و عطردان‌ها می‌باشد. این ظروف دارای تزیینات متنوعی نیز هستند. این تزیینات شامل ظروف تراش‌دار (که انواع مختلفی دارد)، رشته‌های شیشه‌ای افزوده، زایده‌های تزیینی، لکه‌های تزیینی و تزیین نقش قالبی است. نقوش برجسته تزیینی نیز، با استفاده از قالب در قرون اول تا سوم م خلق می‌گردید (فوکایی، ۱۳۷۱: ۵۵ تا ۸۲).

۶. نتیجه

بر اساس اطلاعات آماری، یافته‌های شیشه‌ای محوطه (کاخ) شائور شامل بطری ۲۶٪، عطردان ۱۱٪، کاسه ۵٪، پیاله ۳۷٪، لیوان ۸٪، پایه ۵٪ و زیورآلات ۸٪ هستند. فراوانی بخش‌های مختلف اشیاء مورد مطالعه شامل ۹٪ ظروف کامل، ۴۰٪ لبه، ۲۰٪ بدنه، ۴٪ گردن، ۱۱٪ کف، ۷٪ پایه، ۲٪ دسته، مهره، حلقه و الگو می‌باشند. این آثار در طیفی از رنگ‌های مختلف ساخته شده ولی بیشتر آنها به رنگ سبز هستند که در مجموع ۸۲٪ رنگ سبز، ۵٪ لاجوردی، ۸٪ نباتی، ۳٪ قهوه‌ای و ۳٪ نامشخص (صدفی شده) می‌باشند. لازم به توضیح است که مواد اولیه لازم برای ساخت شیشه؛ سیلیس، سودا (سدیم کربنات) و کلسیم است و با افزودن اکسید فلزات شیشه‌ها رنگی می‌شدند. آهن، منگنز، کبالت، مس، قلع و آنتیمونی از جمله این فلزات بودند. رنگ نهایی شیشه‌ها به نوع مواد رنگ دهنده آن ارتباط داشت. مقدار کم آهنی که در شن موجود است نیز به شیشه رنگ

می‌دهد. رنگ شیشه در زمانی که اکسیداسیون اتفاق می‌افتد آبی می‌شود و زمانی که از حرارت کاسته می‌شود زرد می‌گردد و اگر این دو شرایط با یکدیگر وجود داشته باشد، رنگ شیشه طیفی از سبز را به خود می‌گیرد و از آبی-سبز تا زرد-سبز متغیر است. رنگ‌های تولید شده بیشتر به صورت غیر عمدی است و زمانی اتفاق می‌افتد که کنترل کامل عوامل گفته شده صورت نپذیرد. به‌طور کلی رنگ شیشه‌ها ویژگی خاصی محسوب نمی‌شوند چرا که با آن نمی‌توان کارگاه و مرکز تولیدی خاصی را شناسایی کرد. با توجه به پیدایش روش دمیدن در شیشه در قرن اول ق.م تکنیک ساخت اشیاء شیشه‌ای در دوره اشکانی نیز بیشتر به روش دمیده آزاد بوده ولی از روش‌های سنتی گذشته نیز تا حدودی بهره می‌بردند. بر این اساس ۹۰٪ از آثار شیشه-ای شائور نیز به همین روش ساخته شده و تنها ۵٪ آنها به روش دمیده در قالب و ۵٪ دیگر نیز به روش قالب گلی تهیه شده‌اند. با توجه به اینکه در روش دمیده آزاد (نسبت به تکنیک‌های روش‌های ساخت قبلی) به مقادیر کمتری از شیشه مذاب، نیاز بود در نتیجه، قیمت محصولات شیشه‌ای بیش از حد کاهش یافت و موجب تولید انبوه ظرف‌های شیشه‌ای شد. همچنین بر تنوع شکل و اندازه شیشه‌های ساخته شده نیز افزوده گشت. تسهیل، تولید و کاهش ارزش اشیاء شیشه‌ای در این دوره و همچنین ارزش‌های زیبایی شناسی آن باعث شد استفاده از آثار شیشه‌ای به لحاظ جغرافیایی بسیار گسترده شود و حتی به ایالت‌های دور افتاده و یا توسعه نیافته برسد. از منظر زیبایی شناختی، حتی در زمان محبوبیت تکنیک‌های قالب گلی و دمیده در قالب، در قرن اول م، تنها بخش کوچکی از کل تولیدات شیشه‌ای را به خود اختصاص داده بود. نمونه‌های قالب گلی نیز که از کاخ شائور یافت شده‌اند احتمالاً در نواحی شرقی دریای مدیترانه، مثل سوریه و فلسطین ساخته و از آنجا به میان‌رودان و سپس به شوش مبادله و صادر می‌شده است. ظروف شیشه‌ای دوران اشکانی دارای تزیینات متنوعی است و انواع گوناگون آن از شائور نیز به دست آمده است. از این رو، از آنچه که از نمونه‌ها باقیمانده می‌توان دریافت که ۵۰٪ آنها ساده و بدون تزئین، ۳۵٪ رشته‌های افزوده حلقوی، ۵٪ ترصیع شده، ۷/۵٪ تزئین نیشگونی و ۲/۵٪ تزئین تابیده طنابی دارند. مشخصات فنی این اشیاء در جدول آمده است. این نوع تزیینات نیز در آثار مکشوفه از اغلب محوطه‌ها نمایان است که احتمالاً در این دوره فراگیر شده بود. نمونه‌های مشابه آثار شیشه‌ای شائور در اغلب محوطه‌های تحت قلمرو امپراتوری اشکانیان و رومیان از مصر و کشورهای حوضه شرقی دریای مدیترانه تا میان‌رودان، ایران، ارمنستان، تا نواحی شرقی امپراتوری اشکانی کشف شده است. همچنین مشابه این آثار در ایران، از محوطه‌های بردنشانده، گلالک، صالح داوود و تل رضوان در خوزستان و نهاوند، جوبن و دیلمان گیلان از کاوش‌های باستان‌شناسی کشف شده است. وجود یافته‌های شیشه‌ای در محوطه‌های باستانی خوزستان ثابت می‌کند که تجارت این کالا در دوره اشکانی، با سایر محوطه-های هم‌زمان، وجود داشته است. اما با توجه به نمونه‌های اندکی از آثار شیشه‌ای که از قلمرو اشکانیان به‌دست آمده، نمی‌توان اطمینان داشت که آیا در این زمان، فعالیت شیشه‌سازی محلی در جنوب غرب ایران و همچنین میان‌رودان در جریان بوده است و یا پس از دوران هخامنشی متوقف و به وارد کردن شیشه‌های جهان غرب (هلنیسم) اکتفا می‌شده است. با این وجود، این کشفیات ثابت می‌کند که با وجود آنکه سلسله اشکانی در تضاد سیاسی با دولت روم بوده، ولی همواره تبادلات تجاری و فرهنگی میان ایشان حفظ شده و ادامه یافته است. در آخر این نکته ضروری است که با انجام آزمایش‌های جدید بر روی این آثار شاید بتوان به روند تولید و فن‌آوری این اشیاء پی برد.

تشکر و قدردانی: در آخر نگارندگان از تمامی اساتید محترم دانشگاه تربیت مدرس بلاخص جناب آقای دکتر علیرضا هژبری نوبری و کارکنان اداره میراث فرهنگی خوزستان، شوش و به‌ویژه مدیریت و کارکنان پایگاه میراث جهانی قلعه شوش، تقدیر و تشکر را می‌نمایند.

پی‌نوشت‌ها

۱. *(Alabastron)*: عطردان‌های کوچک که رایج‌ترین ظروف شیشه‌ای با تکنیک قالب‌گلی و دمیده در قالب هستند که در کارگاه‌های مدیترانه‌ای از ۵۵۰ تا ۵۰ ق.م. تولید شدند و برای نگهداری روغن‌های گیاهی، عطرها، مواد آرایشی و دارویی مورد استفاده قرار گرفتند.
۲. *(Aryballos)*: ظروف یونانی که از تزیینات متعدد روی زمینه نخودی رنگ شناخته می‌شود.
۳. *(Amphoriskos)*: یونانیان و رومیان به ظروفی که معمولا بلند و باریک بوده و دو دسته به شکل S و گردنی باریک داشته‌اند می‌گفتند.
۴. یادآور می‌شود که در جدول مشخصات اشیاء این پیاله‌ها و کاسه‌ها، بر پایه شکل آنها به ویژه لبه‌ها تنظیم شده‌اند و ترتیب آنها بر پایه اندازه آنها نیست.

پیوست‌ها

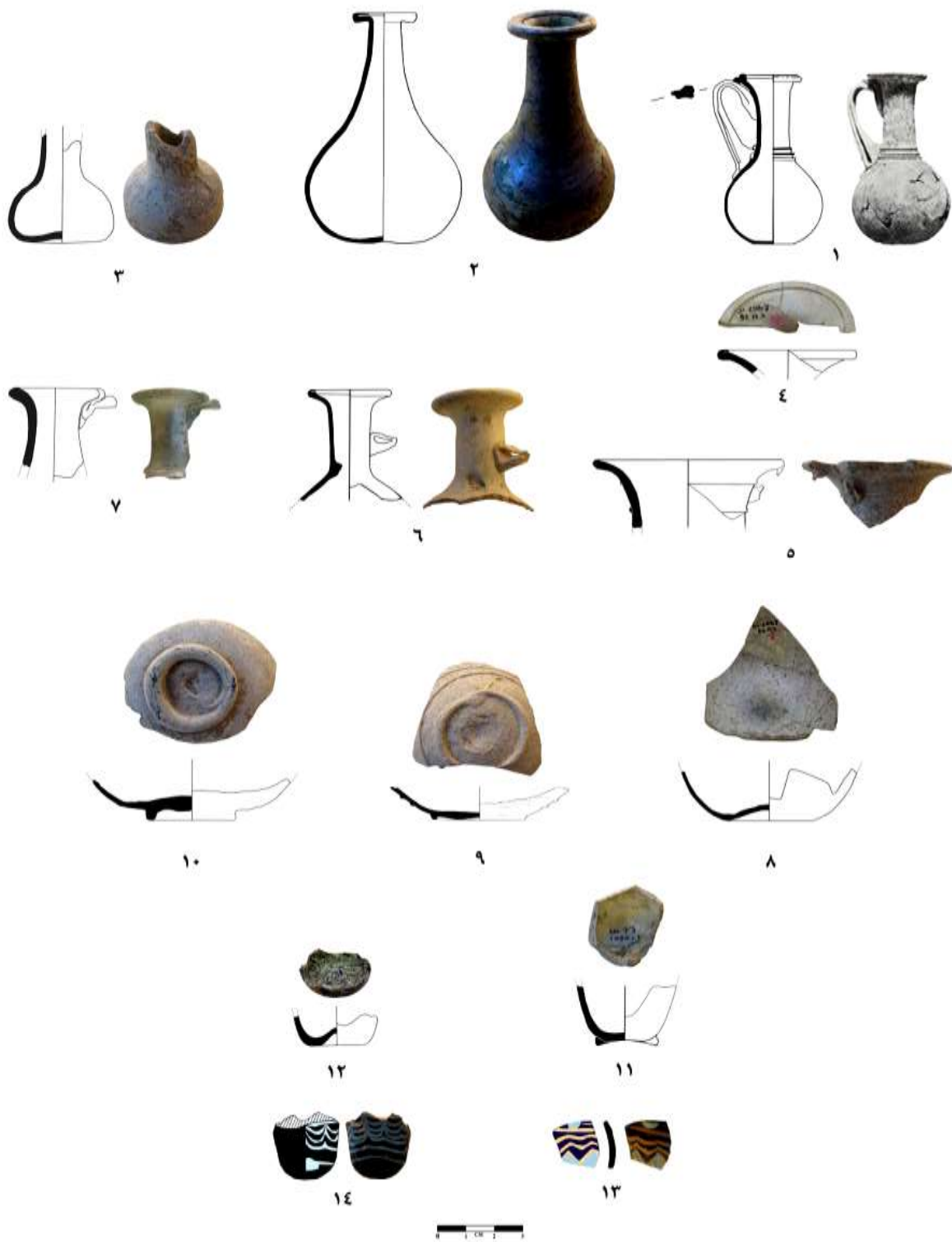
تصویر ۲: عکس هوایی موقعیت کاخ شائور (Google Earth)

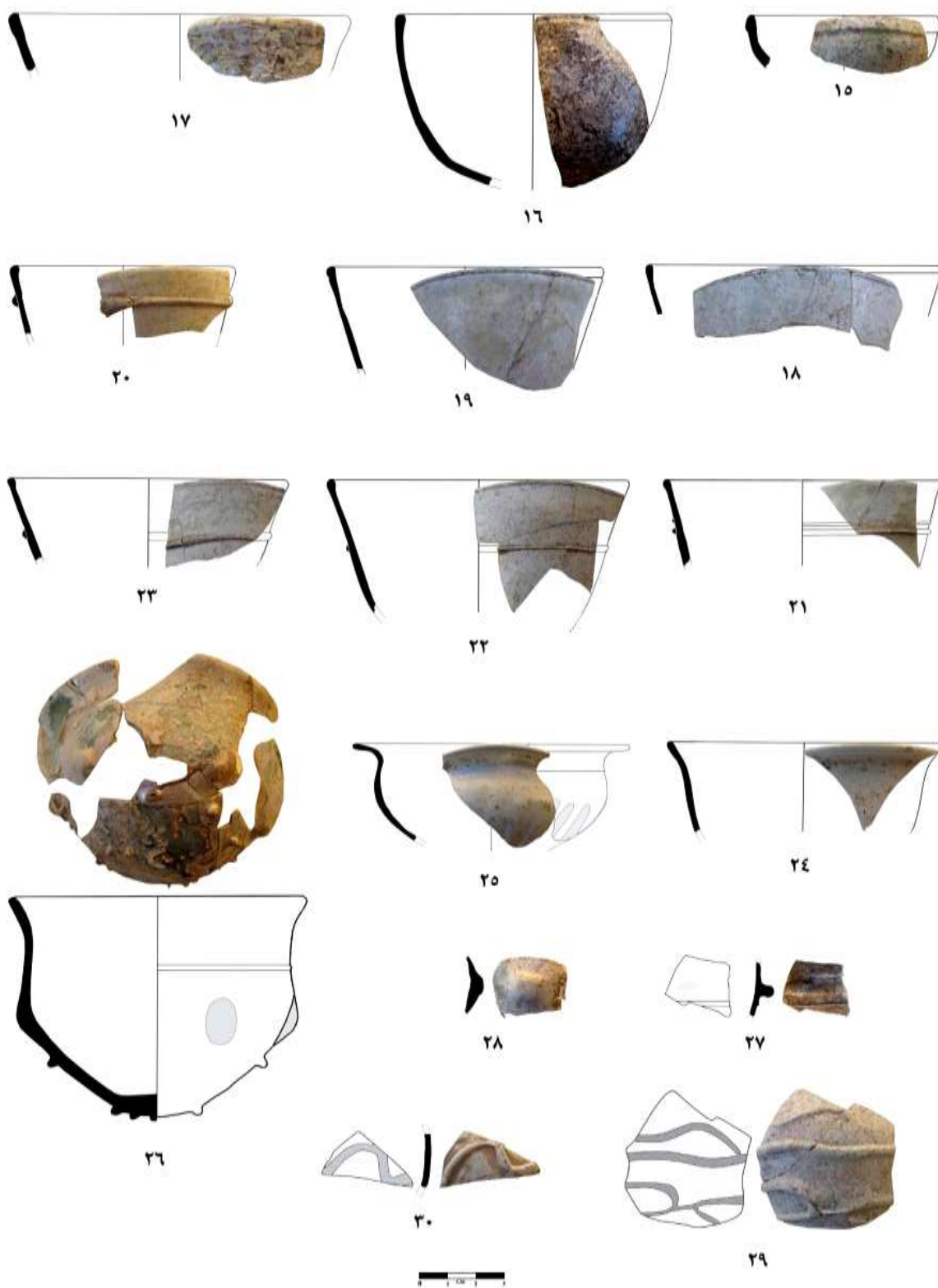
تصویر ۱: نقشه و موقعیت کاخ شائور (پرو، ۱۳۷۶: ۲۱۳)

تصویر ۳: نمایی از محوطه و کاخ شائور (مرکز اسناد پایگاه جهانی قلعه شوش)

تصویر ۴: تصاویر و طرح‌های یافته‌های شیشه‌ای کاخ شائور (نگارنده)

تصویر ۵: تصاویر و طرح‌های یافته‌های شیشه‌ای کاخشائور (نگارنده)

تصویر ۶: تصاویر و طرح‌های یافته‌های شیشه‌های اشکانی کاخ شائور (نگارنده)

جدول ۱: مشخصات فنی شیشه‌های اشکانی کاخ شائور

ردیف	شماره کاوشگر	شکل	رنگ	اندازه‌ها (Cm)	روش ساخت	تزئین
۱	CH.71-822.1	بطری دسته‌دار، لبه به بیرون برگشته، بدنه گلابی شکل	سبز	بلندا: ۶/۵ قطر دهانه: ۲ قطر کف: ۱/۶	دمیده آزاد	برجستگی حلقوی زیر لبه، نوارهای افزوده دور گردن
۲	CH.71-897.9	بطری، لبه به بیرون برگشته سپس به داخل تا خورده، بدنه گلابی شکل	سبز	بلندا: ۹ قطر دهانه: ۲/۵ قطر کف: ۳	دمیده آزاد	ساده
۳	CH.71-701.1	بطری، بدنه گلابی شکل، کف فرو رفته	نامشخص	بلندا: ۴/۱ قطر دهانه: ۱/۵ قطر کف: ۳	دمیده آزاد	ساده
۴	CH.76-2902.15	بطری، لبه به درون تا شده	سبز	بلندا: ۱/۹ قطر دهانه: ۵	دمیده آزاد	ساده
۵	CH.71-782.1	بطری، لبه به بیرون برگشته، آثار دسته	سبز	بلندا: ۲/۴ قطر دهانه: ۷	دمیده آزاد	نوارهای افزوده دور گردن

جدول ۱: مشخصات فنی شیبه‌های اشکانی کاخ شائور

ردیف	شماره کاوشگر	شکل	رنگ	اندازه‌ها (Cm)	روش ساخت	تزیین
۶	CH.74-2081-6	بطری، لبه به بیرون آمده، بدنه گلابی شکل؟، آثار دسته	سبز	بلندا: ۴/۳ قطر دهانه: ۳/۲	دمیده آزاد	ساده
۷	CH.73-1116.1	بطری، لبه به بیرون برگشته، بدنه گلابی شکل، آثار دسته	سبز	بلندا: ۳/۵ قطر دهانه: ۳	دمیده آزاد	ساده
۸	CH.76-2902.14	کف بطری، فرورفته، جای واگیره، بدنه گلابی شکل	سبز	بلندا: ۲/۸ قطر کف: ۳/۵	دمیده آزاد	ساده
۹	CH.73-1142.2	کف بطری، دارای جای واگیره	سبز	بلندا: ۱/۴ قطر کف: ۳/۵	دمیده آزاد	نوارهای افزوده حلقوی به جای پایه
۱۰	CH.73-1189.1	کف بطری، جای واگیره	سبز	بلندا: ۱/۶ قطر کف: ۳/۳	دمیده آزاد	نوار افزوده به جای پایه
۱۱	CH.73-1050.1	کف بطری، دارای جای واگیره	سبز	بلندا: ۲/۲ قطر کف: ۲	دمیده آزاد	نوار افزوده به جای پایه
۱۲	CH.75-2577.1	کف بطری، بسیار فرورفته، دارای جای واگیره	سبز	بلندا: ۱/۲ قطر کف: ۲	دمیده آزاد	ساده
۱۳	CH.75-2192.1	بدنه عطردان یا سرمه دان	لاجورد، زرد، فیروزه	بلندا: ۱/۷	قالب گلی	رشته‌های افزوده، ترصیع، به شکل موج
۱۴	CH.70-274.1	کف عطردان یا سرمه دان؟، توپُر	قهوه‌ای، فیروزه‌ای	بلندا: ۲/۴	قالب گلی	رشته‌های افزوده، ترصیع، پَرمانند
۱۵	CH.71-455.1	پیاله، لبه به درون، بدنه نیم‌کروی	سبز	بلندا: ۲ قطر دهانه: ۷	دمیده آزاد	ساده
۱۶	CH.71-820.1	کاسه، لبه اندکی به درون برگشته، بدنه نیم کروی	نباتی با سایه سبز	بلندا: ۶/۸ قطر دهانه: ۱۰/۵	دمیده آزاد	ساده
۱۷	CH.71-976.1	کاسه، لبه برآمده به بیرون، بدنه مایل	سبز	بلندا: ۲/۲ قطر دهانه: ۱۲/۵	دمیده آزاد	ساده
۱۸	CH.76-2902.2	کاسه، لبه تا خورده به درون، بدنه مایل	سبز	بلندا: ۲/۷ قطر دهانه: ۱۲/۵	دمیده آزاد	ساده
۱۹	CH.76-2902.4	کاسه، لبه تا خورده به بیرون، بدنه مایل	سبز	بلندا: ۴/۳ قطر دهانه: ۱۱/۵	دمیده آزاد	ساده
۲۰	CH.76-2902.3	پیاله، لبه تا خورده به بیرون، بدنه مایل	سبز	بلندا: ۲/۵ قطر دهانه: ۸	دمیده آزاد	نوارافزوده حلقوی زیر لبه
۲۱	CH.76-2902.12	پیاله، لبه اندکی به بیرون برگشته، بدنه مایل	سبز	بلندا: ۳/۳ قطر دهانه: ۱۰	دمیده آزاد	نوارهای افزوده حلقوی زیر لبه
۲۲	CH.76-2902.2	کاسه، لبه اندکی به درون برگشته، بدنه مایل	سبز	بلندا: ۵/۲ قطر دهانه: ۱۱	دمیده آزاد	نوارافزوده حلقوی زیر لبه
۲۳	CH.76-2902.6	کاسه، لبه اندکی به بیرون برگشته، بدنه مایل	سبز	بلندا: ۳/۴ قطر دهانه: ۱۱	دمیده آزاد	نوارافزوده حلقوی زیر لبه
۲۴	CH.73-	پیاله، لبه به بیرون برگشته،	سبز	بلندا: ۳/۲	دمیده آزاد	ساده

جدول ۱: مشخصات فنی شیشه‌های اشکانی کاخ شائور

ردیف	شماره کاوشگر	شکل	رنگ	اندازه‌ها (Cm)	روش ساخت	تزیین
	1327.4	بدنه نیم‌کروی کشیده		قطر دهانه: ۱۰		
۲۵	CH.71-723.2	پیاله، لبه به بیرون برگشته، بدنه زنگی شکل	سبز	بلندا: ۳/۱ قطر دهانه: ۱۰	دمیده در قالب	خياره‌های برجسته از کف تا نیمه بدنه
۲۶	CH.71-781.1	کاسه، لبه بیرون، بدنه زنگی شکل	سبز	بلندا: ۸/۳ قطر دهانه: ۱۱/۵ قطر کف: ۳/۵	دمیده آزاد	زائده‌های نیشگونی دور بدنه و کف، تراش خطی حلقوی زیر لبه
۲۷	CH.71-893.7	پیاله، بدنه نیم کروی	سبز	بلندا: ۲/۱	دمیده آزاد	برآمدگی‌ها و نوار افزوده روی بدنه
۲۸	CH.70-650.1	پیاله، بدنه نیم کروی	سبز	بلندا: ۳	دمیده آزاد	زائده نیشگونی
۲۹	CH.70-345.1	پیاله؟، بدنه نیم کروی	سبز	بلندا: ۵/۵	دمیده آزاد	نوارهای افزوده نامنظم
۳۰	CH.70-179.1	پیاله؟، بدنه نیم کروی	سبز	بلندا: ۳/۶	دمیده آزاد	نوارهای افزوده نامنظم
۳۱	CH.71-812.1	لیوان، لبه اندکی به بیرون برگشته، بدنه عمودی	سبز	بلندا: ۵ قطر دهانه: ۱۰/۵	دمیده آزاد	ساده
۳۲	CH.76-2902.1	لیوان، لبه اندکی به بیرون برگشته، بدنه عمودی	سبز	بلندا: ۳/۳ قطر دهانه: ۹/۵	دمیده آزاد	ساده
۳۳	CH.71-817.1	لیوان، لبه اندکی به بیرون برگشته، بدنه برآمده	نباتی	بلندا: ۵/۶ قطر دهانه: ۱۰/۵	دمیده آزاد	نوار افزوده حلقوی تخت زیر لبه
۳۴	—	دسته با سرهای به هم پیوسته، شبیه دایره	سبز	بلندا: ۲/۸	دمیده آزاد	ساده
۳۵	CH.70-163.2	پایه مورب، کف فرورفته، ساقه توخالی	نباتی	بلندا: ۱/۸ قطر کف: ۳/۷	دمیده آزاد	ساده
۳۶	CH.71-915.1	پایه مورب، کف فرورفته، ساقه توپر برجسته	سبز	بلندا: ۲/۹ قطر کف: ۴/۱	دمیده آزاد	ساده
۳۷	CH.73-1558.1	مهره، لوزی شکل	لاجورد	بلندا: ۱/۱ قطر: ۱	فشرده در قالب	ساده
۳۸	CH.76-2810.1	حلقه انگشتری؟	سبز	قطر: ۲	دمیده آزاد	ساده
۳۹	CH.74-2314.7	النگو تابیده	سبز	قطر: ۵/۵ ضخامت: ۱	فتیله تابیده	طنابی

منابع

پرو، ژان، (۱۳۷۶)، «شوش در دوره هخامنشی»، ترجمه هایده اقبال، شوش و جنوب غربی ایران، تاریخ و باستان شناسی (سیرتکامل اجتماعی و فرهنگی از هزاره هفتم قبل از میلاد تا یورش مغول)، گزارش گردهمایی بین المللی شوش و سمینار بلو، زیر نظر ژان پرو و ژنویو دلفوس، صص ۲۱۲ - ۲۱۸.

دیاکونوف، میخائیل، میخائیلوویچ، (۱۳۵۱)، اشکانیان، ترجمه کریم کشاورز، تهران، نشر پیام.

دیولافوآ، مادام ژان، (۱۳۷۶)، *سفرنامه خاطرت کاوش های باستان شناسی شوش*، ترجمه ایرج فره وشى، چاپ چهارم، دانشگاه تهران.

رهبر، مهدى، (۱۳۷۶)، «کاوش آرامگاه های الیمایی گلالک شوشتر»، *یادنامه گردهمایی باستان شناسی شوش*، ۲۵ - ۲۸ فروردین ماه ۱۳۷۳ شمسی، سازمان میراث فرهنگی (پژوهشگاه)، جلد ۱، صص ۱۷۵ - ۲۰۸.

رهبر، مهدى، (۱۳۷۸)، فصل اول کاوش های باستان شناسی صالح داود، اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان خوزستان، منتشر نشده.

رهبر، مهدى، (۱۳۸۲)، فصل دوم کاوش های باستان شناسی صالح داود، اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان خوزستان، منتشر نشده.

رهبر، مهدى، (۱۳۸۳)، گزارش کاوش های آموزشی باستان شناسی در دستووا شوشتر، دانشگاه آزاد اسلامی واحد شوشتر، اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان خوزستان، منتشر نشده.

سروش نیا، مجید، (۱۳۹۲)، گزارش گمانه زنی به منظور نجات بخشی تل رضوان، اداره میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان خوزستان، منتشر نشده.

شریفی، فرشته، (۱۳۹۲)، گاهنگاری و طبقه بندی ظروف شیشه ای موزه های هگمتانه و آرامگاه بوعلی سینا همدان، «پایان نامه کارشناسی ارشد»، استاد راهنما: دکتر محمد ابراهیم زارعی، دانشگاه بوعلی همدان، دانشکده هنر و معماری.

شیخ، محمد، (۱۳۸۶)، دوران هخامنشی در محوطه باستانی شوش بر اساس کاوش های باستان شناسی، «پایان نامه کارشناسی ارشد»، استاد راهنما: دکتر بهمن فیروزمندی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی.

شیشه گر، آرمان، (۱۳۸۲)، «صنعت ساخت آبگینه در دوره سلجوقی و معرفی چند نمونه آن»، موزه ها، دوره جدید شماره شانزدهم، شماره پیاپی سی و هفتم، صص ۲۴ - ۲۹.

شیشه گر، آرمان، (۱۳۹۱)، «پیشینه هنر و صنعت شیشه گری در ایران»، *ویژه نامه اولین نشست تخصصی شیشه و سفال*، موزه آبگینه و سفالینه های ایران، صص ۴۵ - ۹۵.

شیشه گر، آرمان، (۱۳۹۴)، «گزارش کوتاه کاوش فصل دوم در گورستان اشکانی جویجی - ده یور (زمستان ۱۳۹۳)»، به کوشش حمیده چوبک، *گزارش های چهاردهمین گردهمایی سالانه باستان شناسی*، پژوهشگاه سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری، صص ۳۱۳-۳۱۹.

صالح وند، نوید، (۱۳۹۴)، *تاریخچه شیشه و شیشه گری (ظروف شیشه ای دوره اشکانی مجموعه های موزه ملی ایران و موزه رضا عباسی)*، چاپ اول، تهران، سمیرا.

علی اکبرزاده کرد مهبینی، هلن، (۱۳۷۳)، *شیشه مجموعه مرز بازرگان*، چاپ دوم، تهران، سازمان میراث فرهنگی کشور.

فوکائی، شینجی، (۱۳۷۱)، *شیشه ایرانی*، ترجمه آرمان شیشه گر، چاپ اول، تهران، میراث فرهنگی استان تهران.

قائینی، فرزانه، (۱۳۸۳)، *موزه آبگینه و سفالینه های ایران*، پژوهشگاه سازمان میراث فرهنگی کشور.

کامبخش فرد، سیف الله، (۱۳۷۷)، *گور خمره های اشکانی*، باستان شناسی و تاریخ، (پیوست شماره ۱)، مرکز نشر دانشگاهی.

کردوانی، محمود، (۱۳۵۶)، *کاخ هخامنشی شاهور*، کاوش های سال ۷۲ - ۱۹۷۱ در شوش، تهران، بی تا.

گیرشمن، رومن، (۱۳۹۰)، *هنر ایران در دوران ماد و هخامنشی*، ترجمه عیسی بهنام، چاپ سوم، تهران، علمی و فرهنگی.

محمدی فر، یعقوب، (۱۳۸۷)، *باستان شناسی و هنر اشکانی*، چاپ اول، تهران، سمت.

Arakelian, B.N. Tiratzian, G.A. Khachatrian, G.D. 1969. *The glass of ancient Armenia, The Archaeological Monuments and Specimens of Armenia (3)*. Yerevan.

Antonaras, A., 2012. *Fire and sand: ancient glass in the Princeton University Art Museum*. New Haven and London, Princeton University Art Museum.

Barag, D.P., 1975. *Rod formed kohl tubes of the mid first millennium B.C.*, *Glass Studies XVII*: 23-36.

Barag, D.P., 1985. *Catalogue of western Asiatic glass in the British Museum, vol: I*, London.

Boucharlat, R., Labrousse, A. 1976. *Le Palais d' Artaxerxes II sur la rive droite du Chaour a Suse, Cahiers de la Delegation Archeologique Francaise en Iran. DAFI 10: 19 - 136*.

- Bray, C., 1995. *Dictionary of glass, materials and techniques*. London, A and C Black.
- Dieulafoy, M., 1982. *Lacropole de Suse, D Apres Les Fouilles Executes En 1884, 1885, 1886*. Paris, *Sous Les Auspices Du Musee Du Louvre*.
- Egami, N., Fukai, Sh., Masuda, S., 1966. *Dailaman II, the excavation at Noruzmahale and Khiramrud, 1960*, Tokyo, *The Institute of Oriental Culture, the University of Tokyo*.
- Fleming S. J., 1996. *Early imperial Roman glass at the University of Pennsylvania Museum, Expedition 38*. (2): 13-37.
- Ghirshman, R., 1952. *Cinq campagnes de fouilles a Suse, (1946-1951)*, Paris, *Memoires de la Mission Archeologique en Iran*.
- Ghirshman, R., 1966. *Tchoga Zanbil (Dur-Untash). Vol. I: La Ziggurat*, Paris, *Mémoires de la Délégation Archéologique en Iran*. (39).
- Ghirshman, R., 1976. *Terrasses Sacrees de Bard e Neshandeh et Masjid-I Soliman*, Paris, *Memoires de la Delegation Archeologique en Iran*. XLV. (II), *Planches*.
- Hakemi, A., 2009. *Juban*, in: Ehsan Yarshater (ed.), *Encyclopædia Iranica*. XV. (1), New York, *Columbia University Press*.
- Harden, B.D., 1949. *Tomb-groups of glass of Roman date from Syria and Palestine, Iraq 11* (2): 151-159.
- Israeli, Y., 1991. *The invention of blowing*, in: Newby and Painer (eds.), *Roman glass: two centuries of art and invention*, pp. 46-55.
- Labrousse, A., Boucharlat, R., 1972. *La fouille du Palais du Shaour a Suse en 1970 et 1971*. *Cahiers de la Delegation Archeologique Francaise en Iran*. DAFI (2): 61 – 168.
- Meyer C., 1992. *Glass from Quseir Al-Qadim and the Indian Ocean trade*. Chicago, the *Oriental Institute of the University of Chicago* 53.
- Negro Ponzi, N.M., 1968-69. *Sasanian glassware from Tell Mahuz (North Mesopotamia), Mesopotamia III-IV*: 293-385.
- Negro Ponzi, N.M., 1972. *Glassware from Abu Skhair, Mesopotamia VII*: 215-240.
- Schmidt, E., 1957. *Perspolis, Volume 2. contents of the treasury and other discoveries*, Chicago, *Oriental Institute Publications* 69, *University of Chicago Press*.
- Sono, T., Fukai, Sh., 1968. *The excavations at Hassani-Mahale and Ghalekuti 1964*, Tokyo, *University of Tokyo Press*.
- Spaer, M., 1992. *The Islamic glass bracelets of Palestine: preliminary findings*, *Glass Studies* 34: 44-62.
- Stern, E. M., 1999. *Roman glassblowing in a cultural context*, *AJA* 103. (3): 441-484.
- Tait, H., 1995. *Five thousand years of glass*, London, *British Museum Press*.